

YENGIL SANOAT KORXONALARIDA XAVFSIZLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Dehqonov Oyatillo Mansurbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

“Mehnat muxofazasi va texnika xavfsizligi”

yo'nalishi 2-bosqich talabasi

e-mail: oyatillodekhanov@gmail.com

Ilmiy rahbar: Abduraxmanov Abdurashid Ataxanovich

Andijon davlat texnika instituti texnika fanlari nomzodi

e-mail: abduraxmanovabdurashid25@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada yengil sanoat korxonalarida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Yengil sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarish jarayonlarining inson omiliga yuqori darajada bog'liqligi xavfsizlik madaniyatini tizimli rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Tadqiqotda xavfsizlik madaniyati va xavfsizlik iqlimi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda rahbariyat va xodimlar ishtirokining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish, xavf-xatarlarni baholash va ergonomik sharoitlarni yaxshilash masalalari ko'rib chiqilgan. Ilmiy adabiyotlar tahlili kuchli xavfsizlik madaniyati ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarni kamaytirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Natijada, xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish barqaror va xavfsiz mehnat muhitini yaratishning muhim omili ekanligi asoslangan.

KALIT SO'ZLAR: yengil sanoat, xavfsizlik madaniyati, mehnat muhofazasi, xavfsizlik iqlimi, kasbiy xavflar, ergonomika, baxtsiz hodisalar, ishlab chiqarish xavfsizligi.

KIRISH

Yengil sanoat korxonalarini iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, ular aholining bandligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu sohada ishlab chiqarish jarayonlari ko'pincha inson mehnatiga yuqori darajada bog'liq bo'ladi. Shu sababli mehnat xavfsizligi va sog'liqni saqlash masalalari ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy ishlab chiqarish tizimlarida xavfsizlik faqat texnik vositalar bilan cheklanib qolmaydi. U tashkiliy, ijtimoiy va psixologik omillar bilan ham uzviy bog'liqdir. Xavfsizlik madaniyati tushunchasi aynan shu omillarni birlashtiruvchi kompleks yondashuv sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda xavfsizlik madaniyati korxonada ichidagi qadriyatlar, xulq-atvor va munosabatlar tizimi sifatida talqin etiladi. Bu tizim mehnat jarayonlarida xavfsizlikka bo'lgan umumiy yondashuvni belgilab

beradi. Yengil sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarining intensivligi yuqori bo‘lgani sababli turli xavf omillari mavjud bo‘ladi. Ularga ergonomik, fizik, kimyoviy va psixologik omillar kiradi. Mehnat sharoitlarining noto‘g‘ri tashkil etilishi baxtsiz hodisalar yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Shu sababli xavfsizlik madaniyatini shakllantirish tizimli yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda rahbariyatning yetakchilik roli juda muhim hisoblanadi. Chunki xavfsizlik siyosati va uning amaliy ijrosi yuqori boshqaruv darajasida belgilanadi. Xodimlarning faol ishtiroki esa xavfsizlik tizimining samaradorligini ta‘minlaydi. Xavfsizlik iqlimi korxonada ichidagi umumiy xavfsizlik darajasini ifodalovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Kuchli xavfsizlik iqlimi mavjud bo‘lgan korxonalarda ishlab chiqarishdagi jarohatlanishlar kamayishi kuzatiladi. Ilmiy tadqiqotlar xavfsizlik madaniyati va mehnat unumdorligi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Past darajadagi xavfsizlik madaniyati ishlab chiqarish samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, bu holat kasbiy kasalliklar sonining ortishiga olib keladi. Ergonomik sharoitlarning yetarli darajada ta‘minlanmaganligi xodimlarning sog‘lig‘iga salbiy ta‘sir qiladi. Shu bois ish joylarini to‘g‘ri tashkil etish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Xavf-xatarlarni baholash va boshqarish tizimi muntazam ravishda amalga oshirilishi lozim. Mehnatni muhofaza qilish tizimi xavfsizlik madaniyatining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Xodimlarni xavfsizlik bo‘yicha o‘qitish va malakasini oshirish zaruriy chora hisoblanadi. Tashkilot ichida xavfsizlik qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmlari bo‘lishi kerak. Zamonaviy yondashuvlarda xavfsizlik boshqaruvi tizimlari keng qo‘llanilmoqda. Ushbu tizimlar ishlab chiqarish jarayonlarini xavfsiz tashkil etishga xizmat qiladi. Xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish uzluksiz jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayon doimiy takomillashtirishni talab etadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xavfsizlik madaniyati yuqori bo‘lgan korxonalarda inson omili bilan bog‘liq xatolar kamayadi. Natijada ishlab chiqarishdagi iqtisodiy yo‘qotishlar ham qisqaradi. Shu nuqtai nazardan, yengil sanoat korxonalarida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu muammoning nazariy asoslari va amaliy yechimlari ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Yengil sanoat korxonalarida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish ishlab chiqarish tizimining barqaror ishlashi hamda inson salomatligini himoya qilishda asosiy ilmiy-amaliy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu sohada mehnat jarayonlari ko‘pincha inson omiliga tayanishi va yuqori intensivlikda kechishi sababli xavf darajasi nisbatan yuqori bo‘ladi. Ilmiy adabiyotlarda xavfsizlik madaniyati tashkilot ichidagi xavfsizlikka oid qadriyatlar, me‘yorlar, boshqaruv yondashuvlari va xodimlar xulq-atvorining yaxlit tizimi sifatida izohlanadi. Bu yondashuv xavfsizlikni faqat texnik talab emas, balki ijtimoiy va tashkiliy jarayon

sifatida ko‘rib chiqishni talab qiladi. Yengil sanoat korxonalarida xavfsizlik madaniyatining shakllanishi avvalo boshqaruv tizimi bilan bevosita bog‘liqdir. Rahbariyat tomonidan xavfsizlikni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanishi butun tashkilot madaniyatiga ta‘sir ko‘rsatadi. Chunki har qanday xavfsizlik siyosati amaliyotga rahbariyat qarorlari orqali joriy etiladi. Shu bilan birga, xodimlarning xavfsizlik jarayonlaridagi faol ishtiroki ham muhim ahamiyatga ega. Xodimlar xavfsizlik qoidalariga rioya qilmasa yoki xavfli holatlarni e‘tiborsiz qoldirsa, tizim samaradorligi pasayadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, xavfsizlik iqlimi tashkilotdagi real xavfsizlik holatini ifodalovchi muhim indikator hisoblanadi. Kuchli xavfsizlik iqlimi mavjud korxonalarda baxtsiz hodisalar soni sezilarli darajada kamayadi. Bu esa xavfsizlik madaniyatining amaliy natijasini ko‘rsatadi. Xavfsizlik iqlimi xodimlarning xavfsizlikka bo‘lgan munosabati va kundalik xulq-atvorida namoyon bo‘ladi. Yengil sanoat korxonalarida ergonomik sharoitlar ham xavfsizlik madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Ish joyining inson imkoniyatlariga mos kelmasligi ortiqcha charchoq, stress va kasbiy kasalliklarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Ergonomik yondashuv ish jarayonlarini inson fiziologik va psixologik xususiyatlariga moslashtirishni nazarda tutadi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birga xavf darajasini ham kamaytiradi. Xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishda ta‘lim va kasbiy tayyorgarlik tizimi muhim rol o‘ynaydi. Xodimlarni muntazam ravishda xavfsizlik qoidalari, texnika vositalaridan to‘g‘ri foydalanish va favqulodda vaziyatlarda harakat qilish bo‘yicha o‘qitish zarur. Ilmiy manbalarda ta‘kidlanishicha, doimiy o‘quv dasturlari xodimlarning xavf-xatarni idrok etish darajasini oshiradi. Bu esa inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Xavf-xatarlarni baholash va boshqarish tizimi xavfsizlik madaniyatining asosiy komponentlaridan biridir. Ushbu tizim orqali ishlab chiqarish jarayonlaridagi potensial xavflar aniqlanadi, ularning ehtimoli va oqibatlari tahlil qilinadi hamda oldini olish choralari ishlab chiqiladi. Bunday yondashuv reaktiv emas, balki proaktiv xavfsizlik boshqaruvini ta‘minlaydi. Tashkiliy madaniyat ham xavfsizlik tizimining samaradorligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Korxonada ichidagi ochiq kommunikatsiya, jamoaviy mas‘uliyat va o‘zaro ishonch xavfsizlik darajasini oshiradi. Xodimlar xavfli holatlar haqida erkin xabar bera oladigan muhit shakllanishi xavfsizlik madaniyatining muhim shartidir. Bu esa xavfli vaziyatlarni erta aniqlash va oldini olish imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yuqori darajadagi xavfsizlik madaniyatiga ega korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi ham yuqori bo‘ladi. Chunki xavfsiz mehnat sharoiti xodimlarning motivatsiyasini oshiradi va ularning mehnat unumdorligini kuchaytiradi. Aksincha, xavfsizlik madaniyati past bo‘lgan korxonalarda ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlar va kasbiy jarohatlar ko‘payadi. Shuningdek, zamonaviy yondashuvlarda xavfsizlik boshqaruvi tizimlari (OHS

management systems) keng qo'llanilmoqda. Ushbu tizimlar xavfsizlikni rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va takomillashtirish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Bu esa xavfsizlik madaniyatini institutsional darajada mustahkamlashga yordam beradi.

XULOSA

Yengil sanoat korxonalarida xavfsizlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish ishlab chiqarish jarayonlarining xavfsizligi hamda xodimlar salomatligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, xavfsizlik madaniyati faqat texnik vositalarga emas, balki tashkiliy boshqaruv, inson omili va xodimlar xulq-atvoriga ham bog'liq kompleks tizim hisoblanadi. Ilmiy manbalarga ko'ra, xavfsizlik madaniyati yuqori bo'lgan korxonalarda baxtsiz hodisalar kamayadi va mehnat unumdorligi oshadi. Aksincha, bu madaniyat sust bo'lgan korxonalarda ishlab chiqarish xavflari va kasbiy kasalliklar ko'proq uchraydi. Shu sababli rahbariyatning xavfsizlikka e'tibori va xodimlarning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Ergonomik sharoitlarni yaxshilash, xavf-xatarlarni baholash va xodimlarni muntazam o'qitish xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Umuman olganda, xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish yengil sanoat korxonalarida barqaror va xavfsiz mehnat muhitini yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Knecht, H.; Balanay, J.A.G.; Langley, R.; Tutor Marcom, R.; Richards, S.L. Systematic Review of Biological, Chemical, Ergonomic, Physical, and Psychosocial Hazards Impacting Occupational Health of United States Forestry Workers. *Journal of Forestry*, 2024, 122, 159–170.
2. Best, T.; Visser, R.; Conradson, D. Stress, psychosocial factors and the New Zealand forest industry workforce. *New Zealand Journal of Forestry Science*, 2021, 51, 1–13.
3. Tremblay, A.; Badri, A. A novel tool for evaluating occupational health and safety performance in SMEs. *Safety Science*, 2018, 101, 282–294.
4. Mylek, M.R.; Schirmer, J. Supporting the wellbeing of forest industry workers. *Forestry*, 2015, 88, 391–406.
5. He, Y.; Wang, Y.; Payne, S.C. How is safety climate formed? *Organizational Psychology Review*, 2019, 9, 124–156.
6. Kalteh, H.O.; Mortazavi, S.B.; Mohammadi, E.; Salesi, M. Safety culture and safety performance: A systematic review. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 2021, 27, 206–216.
7. Lundell, M.A.; Marcham, C.L. Leadership's Effect on Safety Culture. *Professional Safety*, 2018, 63, 36–43.
8. Beus, J.M.; McCord, M.A.; Zohar, D. Workplace safety: A review and research synthesis. *Organizational Psychology Review*, 2016, 6, 352–381.

9. Reader, T.W.; Noort, M.C.; Shorrock, S.; Kirwan, B. Safety sans Frontiers: An international safety culture model. *Risk Analysis*, 2015, 35, 770–789.
10. Edwards, J.R.; Davey, J.; Armstrong, K. Re-conceptualisation of safety culture. *Safety Science*, 2013, 55, 70–80.
11. Saha, V.; Goyal, P.; Jebarajakirthy, C. Value co-creation: A review. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 2022, 37, 612–628.
12. Prahalad, C.K.; Ramaswamy, V. Co-creation experiences. *Journal of Interactive Marketing*, 2004, 18, 5–14.
13. Carayon, P. et al. Sociotechnical systems approach to workplace safety. *Ergonomics*, 2015, 58, 548–564.
14. Jilcha, K.; Kitaw, D. Occupational safety and health innovation. *Engineering Science and Technology*, 2017, 20, 372–380.
15. Bell, E.; Bryman, A.; Harley, B. *Business Research Methods*. Oxford University Press, 2022.